

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrť leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrť leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

V Ljubljani v sredo 2. novembra 1864.

Gospodarske stvari.

Beseda o travnicih.

Dobri travnici (senožeti) so poljedelstvu in živinoreji najkrepkejša podpora; nobena druga klaja ne prekosi dobrega sená. Vredni so tedaj iste skrbi kakor njive; al žalibog! da večina gospodarjev ne obrača na-nje tiste skrbi, ki so je vredni. Vsak bi rad imel obilo in žlahnega sená, al koliko jih je, ki gleštajo svoje travnike, kakor bi jih imeli. V Lombardii na Laškem, v južnem Francozkem in knežii Siegenski so senožeti tako obdelane, da se srce človeku smeja, pa tudi ni nič nenavadnega, da na enem oralu nakosé po 70 centov in še več sená. Pri nas moramo zadovoljni biti, ako ga pridelamo 10 do 30 centov.

Res je, da ni mogoče povsod takih bogatih travnikov imeti, — al povsod je mogoče, jih zboljšati veliko. Gospodar mora vediti, da ni nič storil, ako pušča travnik, kakor ga je Bog vstvaril; treba je, da ga obdeluje.

Najprvi zboljšek senožetim je voda, ako senožet ni močirna. Vodó mora napeljati na vse kraje, da se žejne trave napojé. Preveč vode je pa ravno tako škodljivo kakor premalo; preobilna voda napravi močvirje, kjer le slaba kislá trava raste. Taki senožeti je treba vzeti preobilno moča, da začne rasti žlahna trava. Včasih je že zadosti, da se le en graben na novo naredí, po katerem se odteka preobilna moča, ali da se iztrebi stari graben.

Drug zboljšek je, da se senožeti otrebijo vsega lesovja in grmovja, pa pusté le nekatere velike in lepe drevesa, ki lepšajo senožet in ji ne škodujejo. Kjer na travnicih ni grmovja in drevja, sapa lahko prepihuje zemljo, to pa vzlasti močirni zemlji dohaja na dobro. Grabne naj obsadí gospodar z jelšo in vrbo; ako tako drevje ne izraste više kot kakih 12 do 15 čevljev, je senožeti na korist, ker jo varuje mrzlih vetrov pa tudi suše; ponočna rôsa se vplavlja, ta pa je senožeti živež in krepčalo.

Krtine in mravljišča je treba razmetati in zemljo lepo poravnati po senožeti; to dela senožet rodovitnejšo in krt ji potem ni na škodo.

Kadar je gospodar vse storil, da se od močirne senožeti preobilna moča odpeljuje, — da se otrebi grmovja in lepo zravna v vsem, mora pa dalje misliti na to, da živeža dá rastlinam, da začne več dobre trave rasti in se tako povzdigne dohodek travnika.

Senožet močiti, to je, napeljavati vode na-njo, je najgotovejši zboljšek. Al pri majhnih senožetih ni to vselej mogoče, ker kraj ni vselej za to; tedaj je treba misliti na druge pripomočke. In tudi tacih je dovolj in vendar ni kmetu treba, da bi za tega voljo njivi jemal gnoj.

Senožeti se prileže vsakoršno gnojílo, tudi plevelno, s katerim ne smemo na njivo; celó sovražena pernica (Quecke) je dobra na nekoliko močirni, mahoviti senožeti. Ako pernico, kakor je, kar naravnost iz njive preneseš na senožet, jo za 3 palce na debelo razgrneš po nji, trdno zapèhaš ali povaljaš, vidil bodeš, da ti čudež dela na senožeti. Sladka pernica je živini dobra klaja, naj je presna ali posušena; v senožeti se zaraste čez in čez in prežene mah in slabo travo; senožet je vsa prerrojena; kjer si popred na oralu komaj 20 centov sená pridelal, pridelal ga bodeš potem, ko si s pernico gnojil, 30 do 40 centov.

Med živinskim gnojem se svinski gnoj najbolj prileže takim senožetim, ktere niso podvržene povodnji. S svinskim gnojem se na njive zatrosi mnogo plevéla, tedaj ni pripraven za-nje; vèš pripraven pa je za senožeti. Kar sirovega, kakor je, kadar izkidaš svinjak, pelji na senožet od sv. Lukeža do meseca sušca; raztroši ga lepo enakomerno po travniku, pa tam naj leži do sv. Jožefa, potem ga preobrni, in kadar toplo vreme nastopi, pograbi ostanke s travnika, in kar je slame ostalo, porabi jo še enkrat za steljo.

Dobro gnojílo travi je tudi krompirjevec (krompirjevo perje), ako se opresno (frišno) prinese na senožet. Tako na debelo naj se razgrne po senožeti, da je vsa pokrita; čez zimo naj leži na senožeti; kadar pa spomladi začne toplo prihajati, naj se, kakor svinjski gnoj, pograbi ž nje. Čem bolj je senožet črna po odpadlem krompirjevem listji itd., tem veselejše bo rastla trava.

Kurjek in golobjek, zgodaj spomladi po senožeti prav drobno kakor prah raztrošen, je izvrsten gnoj, kateri se veliko let pozná. Da bi le naše gospodinje kurjek pridno nabirale in ga na travnik znesle, kmali bi vidile, kako so zboljšale travnik. Petelin leto in dan napravi okoli 30 funtov suhega gnoja, kateri ni nič manj vreden kot tičjek (guano) peruvjanski.

Tudi pepél naših drv in šote, ako se suh, zgodaj spomladi, kadar ni vetra, potrese po travniku, je izvrsten gnoj. 4 do 8 vagánov tega pepéla je zadosti, da se dobro pognoji travnik.

Saje so najbolji gnoj za senožeti, ako jih zgodaj spomladi, kadar ni vetra, poseješ po travniku; prave čudeža dela. V najmanjši koči se leto in dan more nabrati toliko saj, da se ž njimi pognoji na travniku nekoliko sežnjev.

Tudi blato iz grabnov, ako se nameče na kupe, po 2 sežnja visoke, in se med letom enkrat ali dvakrat pomeša, se dobro prileže travnikom, ako se po njih raztroši po košnji otave. Tako je tudi stara šuta brez kamnov in ceglja, dobro gnojílo.

Smetí kakoršne koli, ktere se sicer zametujejo, so izvrsten gnoj, ako se popred na kupe spravijo, da se

dobro podelajo in kot mešanica (kompost) v pôzni jeseni po senožeti raztrosijo.

Močirnim travnikom je celó droben pesek dober zboljšek.

In koliko sto in sto vozov dobrega sená in dobre otave bi kmetu dajale senožeti, ako bi jim privoščili gnojnico, ktera se dandanašnji razteka po dvoriščih in vaséh! Res, to je pregrešno, da s takim kapitalom naši kmetje še tako nemarno gospodarijo. Ne rečemo preveč, da marsikteremu kmetu odteče brez vsega prida toliko gnojnice, da bi z večim pridelkom, ako bi gnojnico si prihranil in na senožeti ali njive spravil, lahko svoj gruntni davek plačal. Umni gospodar ne zgubi ne ene kaplje gnojniščine. Od sv. Lukeža do konca sušca se dá gnojnica z velikim pridom na travnike voziti. Eno vedro gnojnice zaleže za štirjašk seženj travnika. Poleti pa naj se gnojnica vliwa na kupe, kjer dela gospodar mešani gnoj (kompost).

Kjer pa more gospodar vodo napeljavati na travnik, ondi naj tega nikakor ne zanemari. Trava potrebuje veliko vlage (moče), da raste. Voda večidel ima gnojilne dele v sebi. Živa priča temu so, da obilo trave izraste, kjer je kaka povodinj bila, da je za nekoliko časa stopila na travnik.

Zgodovinski pregled

najimenitnejših iznajdeb

na polji umetnosti, ved, obrtnije itd.

Poleg Gallett-ovi „Allg. Weltkunde“ poslovenil

Dragotin Šaupert.

Po abecednem redu.

(Dalje.)

24. *Cukrarija.* Nekako pridelovanje cukra so že neki v 7. in 8. stoletji razumeli; prave rafinerije (fabrike čistega cukra) pa se še le pozneje nahajajo, morda okoli leta 1270. Cuker ali sladkor iz grozdja, iz strdi in sadja je že bil v najstarejših časih znan. Plini že omenja sladkorja iz cukrovega trstja iz Arabije in Indije. Po križarskih vojskah se je cukrovo trstje razširilo v Egipt, Ciper, Kandijo, Grecijo in Sicilijo. — Imenitna je tudi iznajdba cukra delati iz bele pese, kateri je, dobro pripravljen, ravno tak, kakoršen cukrer iz trstja. Čast te iznajdbe gré berolinskemu kemikarju Markgrafu, kateri je že leta 1747 pripravljanje tega sladkorja učil; toda reč je obtičala, dokler se je ni leta 1796 zopet lotil fizikar Achard v Šlezii. Nasledek temu je bil, posebno od leta 1812, da se je veliko fabrik ustanovilo, ktere cukrer samo iz evropejskih snov napravljajo. — Tudi iz štirke (škroba) se cukrer nareja. Ta cukrer iz štirke je najpred leta 1811 kemikar Kirchoff v Petrogradu iznajdel, in domače cukrove snove so se s to iznajdbo prav koristno pomnožile.

25. *Čipkarija* (Spitzenklöppeln). Izdelovanje čipek ali špic je nemška in sicer posebej saksonska iznajdba, ktera se je v drugi polovici 16. stoletja po rudnih gorah začela. Ko je namreč rudarija uboge prebivavce teh gor le slabo redila, zmislil si Barbara Uttmann-ova, zakonska žena rudnega gospoda v Anabergu, iz tenkega sukanca po različnih tvorilih čipke in krajke izdelovati, v tej umetnii je druge podučevala, in tako jim zaslužek pomnožila. Od začetka 17. stoletja se je kupčija s čipkami razširjala tudi v unanje dežele, in sicer, kakor pravijo, zlasti po Škotu, z imenom Cuningham, ki se je leta 1580 v Anabergu kot trgovec vselil, in tudi s špicami kupčeval, ter jih po svojih rojakih dal po daljnem svetu po hišah razprodajati.

26. *Čokolada* je prišla leta 1520 po Španjcih iz

Mehike v Evropo; Hermann v Parizu je pridelovanje zboljšal, posebno s tem, da jo je začel s parno mašino napravljati.

27. *Črke ali pismenke.* Od starodavnih časov sém se pripoveduje, da je Feničan Taut črke iznajdel, iznajdba, ktera je prevelike vrednosti za izobraženje ljudi. Feniški zgodovinar Sanhuniaton potrjuje to mnenje, ktero je tudi Plini odobril, rekoč, da je Sanhuniaton zgodovino o Tautu skrbno preiskaval, ker je vedil, da je on prvi črke iznajdel, in prvi začel, imenitne reči zapisovati. Živel je nek nekaj sto let po vesoljnem potopu.

28. *Dagērotipija in fotografija.* V najnovejšem času, posebej leta 1838, je začel Francoz Ludevik Jakob Mandé-Daguerre svojo fotografijo in dagerotipijo, po katerih se niso samo ugledi, ampak tudi podobe in druge reči napravljale. Njegovo ravnanje je odslej mnogovrstno spremenjeno, in posebno s poboljšanjem kamere obskure in s tem, da zdaj rabijo fotografi klorin bromojod namesti samega joda, dospelo do visoke današnje popolnosti.

29. *Daljnoglasnik* (govorno trobilo ali legat, Sprachrohr). Daljnoglasnik je bil, kakor se iz asirskih ploskorezeb (bareljefov) v Konyunjiku vidi, že najstarejšim ljudstvom znan. V njegovi novi podobi je njegov iznajdec Anglež Samuel Morland, kateri je dal leta 1670 prve legate iz stekla, potem iz kotlovine narediti. Teorijo govornega trobila je iznajdel leta 1777 umrli matematikar J. H. Lambert iz Milevskega (Mühlhausen).

30. *Daljnopisje ali telegrafija.* O telegrafii ali daljnopisji — kolikor iz razumljivih znamenj obstaja, da drug drugemu misli ali opazbe z nenavadno hitrostjo naznanjati more — nahajamo že v starem veku nekaj sled. Kakor Eshil pripoveduje, je kralj Agamemnon tisti dan, ko je Troja bila razdjana (l. 1184 pred Kr.), svoji soprugi Klitemnestri z ognjenim znamenjem svojo zmago na znanje dal; in ravno tako se pri Pavsaniju najde poročilo, da sta Hipermnestra in njen soprug Lincev po nesrečni poroki Danaovih hčer k oznanovanju svojega pobega ognjene znamenja rabila. Posebno so nekđaj ognjene znamenja rabili v vojskah; izgleda o tem nahajamo tudi pri Juliju Cesarji. Naznanjali so s temi znamenji črke, tako da so v tem, čeravno še dolgočasnem in težavnem ravnanji, vendarle že prvi začetki daljnopisja. Misel o daljnopisji tedaj starodavnim narodom ni bila ptuja; telegrafovali so ali z ognjenimi znamenji ali s pomočjo človeškega glasú. V srednjem veku pozabljena je bila ta umetnost. Še le Anglež Robert Hock se je leta 1684 sedanji sistemi bližal. Francozu Claude Chappu-u je l. 1792 po sreči izšlo, prvi telegraf v veliki razmeri po posebni sistemi ustrojiti. Izročil je še tisto leto narodnemu zboru popis svoje iznajdbe, in že leta 1793 je bila napeljava prve telegrafijske poteze zapovedana. Pa Chappu ni bil prvi, kateri je idejo ali misel o daljnopisji razumel, izpeljal in dognal; zakaj razun mnogih poprejšnjih poskusov so prizadevanja profesorja Bergsträsser-ja v Harnavi, ki je že leta 1780 sistemo daljnopisju izdelal in jo leta 1784 v Frankobrodu pod imenom sintematografije (*συνθηματογραφία*) natisniti dal, vse hvale vredne, ker je ta sistema po skušnjah, ž njo leta 1786 napravljenih, pričakovanje in upanje spolnila, in se s svojim priprostjem priporočala. Poraba elektro-magnetične moči je v najnovejšem času vse staro ravnanje neprimerno in neprilično storila. Z elektro magnetičnim telegrafom so že v 18. stoletji fizikarji poskušnje delali, da bi hitrost električnega teka, ktera je še veliko večja kakor hitrost luči, za telegrafovanje porabili. Prvo večo poskušnjo je napravil leta 1746 Winkler v Lipskem, druge so storili Le Monir v Parizu, Watson